

Jacek Stańdo
Monika Spławska-Murmyło

Jak rozwijać kompetencje ekonomiczne u najmłodszych?

- ✓ Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży
- ✓ Dlaczego warto kształtować postawę przedsiębiorczą?
- ✓ Rozwijanie kompetencji ekonomicznych

Analiza merytoryczna
Elżbieta Miterka

Recenzja
Jolanta Lazar

Redakcja językowa i korekta
Anna Wawryszuk

Projekt graficzny, projekt okładki
Wojciech Romerowicz, ORE

Skład i redakcja techniczna
Grzegorz Dębiński

Projekt motywu graficznego „Szkoły ćwiczeń”
Aneta Witecka

ISBN 978-83-65967-00-8 (Zestawy materiałów dla nauczycieli szkół ćwiczeń – matematyka)
ISBN 978-83-65967-01-5 (Zestaw 1. Aktywizacja procesu dydaktycznego w przedszkolnej i wczesnoszkolnej edukacji matematycznej)
ISBN 978-83-65967-05-3 (Zeszyt 4. Jak rozwijać kompetencje ekonomiczne u najmłodszych?)

Warszawa 2017
Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
www.ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons – Użycie niekomercyjne 3.0 Polska (CC-BY-NC).

Spis treści

Wstęp	3
Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży	4
Dlaczego warto kształtować postawę przedsiębiorczą?	5
Rozwijanie kompetencji ekonomicznych (propozycje ćwiczeń)	6
Rozwijanie kompetencji ekonomicznych u dzieci przedszkolnych	6
Przykłady ćwiczeń	7
Rozwijanie kompetencji ekonomicznych u dzieci na I etapie edukacyjnym	12
Przykłady ćwiczeń	13
Wskazówki metodyczne: metoda kruszenia zadań	18
Dowiedz się więcej	21
Bibliografia	22

Wstęp

Postulat rozwoju kompetencji ekonomicznych u dzieci i młodzieży na wszystkich etapach kształcenia jest związany m.in. z Zaleceniem Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Dokument ten został przygotowany w celu określenia nowych umiejętności podstawowych, stanowiących główny element działania Europy w obliczu globalizacji oraz przejścia do modelu gospodarki opartej na wiedzy.

Kompetencje są definiowane w Zaleceniu jako „połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Kompetencje kluczowe to te, których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia” (Zalecenie..., 2006: 4). Wśród kompetencji kluczowych wymienionych w Zaleceniu znajduje się inicjatywność i przedsiębiorczość, do których odwołują się cele edukacji sformułowane w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej.

Unia Europejska w ostatnich latach promuje przedsiębiorczość jako odrębny przedmiot wykładany na wszystkich szczeblach edukacji. W komunikacie dotyczącym realizacji wspólnotowego programu lizbońskiego (*Komunikat Komisji...*, 2006) znajdziemy m.in. następujący postulat: „Programy kształcenia dla szkół wszystkich poziomów powinny bezpośrednio obejmować przedsiębiorczość jako cel kształcenia, wraz z wskazówkami dotyczącymi realizacji”. Polska stara się realizować te wytyczne. W latach 1999–2009 treści z przedsiębiorczości były realizowane na poziomie gimnazjum w ramach lekcji wiedzy o społeczeństwie oraz w szkole ponadgimnazjalnej jako oddzielny przedmiot w wymiarze dwóch godzin w trzyletnim cyklu kształcenia. Od września 2009 r. podstawy przedsiębiorczości zostały wprowadzone jako obowiązkowy przedmiot na etapie nauczania w szkole ponadgimnazjalnej (IV etap edukacyjny). Polska była wówczas jedynym krajem, który wprowadził nauczanie przedsiębiorczości jako obowiązkowy, a nie fakultatywny przedmiot w szkole (*Entrepreneurship Education...*, 2012: 17).

Kształtowanie kompetencji ekonomicznych oraz w dalszej kolejności postawy przedsiębiorczej na etapie edukacji przedszkolnej oraz wczesnoszkolnej powinno się odbywać w ramach kształcenia zintegrowanego, połączonego z wiadomościami z zakresu życia społecznego i matematyki. Piotr Szeliga z Fundacji Edukacji Rynku Kapitałowego postuluje, aby w ramach edukacji „pielęgnować samodzielność i kreatywność. Pobudzać do podejmowania ryzyka, planowania przedsięwzięć i osiągania zamierzonych celów. (...) Przedsiębiorczość to temat dla indywidualizmu. Uczniów powinniśmy nie tylko na nią uwrażliwiać, ale także im uświadamiać, że mają szansę być przedsiębiorczymi” (Szeliga, 2007: 144).

Aktywność ekonomiczna dzieci i młodzieży

Od kilkunastu lat w Polsce obserwuje się wzrost aktywności ekonomicznej dzieci i młodzieży. Jest to związane z rozwojem gospodarki będącym wynikiem transformacji politycznej i gospodarczej po 1989 r. Dynamiczny rozwój handlu oraz sektora usług finansowych spowodował wzmożone zainteresowanie oraz aktywność polskiego społeczeństwa w dziedzinie ekonomicznej.

Według badań przeprowadzonych przez Ipsos w roku 2010 aktywne ekonomicznie były już czterolatki, z których część otrzymywała regularne kieszonkowe. Potwierdziły to badania przeprowadzone w 2016 r. przez agencję IQS w ramach projektu „Kid’s Power”, z których wynika również, że dzieci coraz częściej współdecydują o konsumenckich wyborach w rodzinie. Prawie połowa ankietowanych kobiet przyznała, że ich dzieci mają wpływ na wybór dodatków do wyposażenia wnętrz, a ponadto współdecydują o wakacjach (41,9 proc.), zakupie mebli (34,6 proc.) czy o wyborze restauracji na rodzinny obiad (13 proc.).

Według Sabiny Kołodziej (b.r.: 97) wskazuje to na „wagę, z jaką należy obecnie traktować socjalizację ekonomiczną najmłodszych. Nabywanie wiedzy ekonomicznej przez dzieci ma miejsce od wczesnego dzieciństwa, gdy dzieci, towarzysząc rodzicom podczas codziennych zakupów, obserwują podejmowane przez nich działania i decyzje. W miarę rozwoju wzrasta aktywność własna dziecka, a w konsekwencji rozszerzają się możliwości pozyskiwania wiedzy i nabywania umiejętności ekonomicznych. W okresie szkolnym w proces socjalizacji ekonomicznej włączają się instytucje edukacyjne oraz podmioty działające na rynku (np. banki)”.

Socjalizacja jest tu rozumiana jako „proces przyswajania przez jednostkę wiedzy, umiejętności i dyspozycji, czyniący ją zdolną do życia w społeczeństwie. [...] Socjalizacja to nie tylko zamierzone oddziaływania środowiska na jednostkę, lecz wszelkie wpływy, w tym również i takie, które uznawane są za negatywne” (Słownik pojęć..., 2010: 197). W ramach tak rozumianego procesu, który może trwać całe życie wyodrębniamy za Piotrem Sztompką socjalizację początkową i permanentną: „Socjalizacja początkowa dokonuje się w rodzinie, a następnie w innych grupach pierwotnych – rówieśniczych i sąsiedzkich. Jednostka staje się tu po raz pierwszy wprowadzona w świat wzorów, reguł, oczekiwań społecznych. Uczy się podstaw społecznego współżycia. Zyskuje świadomość, że nie jest sama i że musi się liczyć z innymi” (Sztompka, 2012: 458).

Mamy zatem do czynienia z podstawami kształtowania się tożsamości. O znaczeniu socjalizacji dla rozwoju kompetencji ekonomicznych dzieci pisze Weronika Sobieraj (2013: 183): „W rodzinie przyswaja on [młody człowiek] pierwsze wartości, uczy się norm oraz języka. Skoro staje się członkiem społeczeństwa, warto zaznaczyć, że staje się on także nowym graczem na arenie gospodarczej. Jednak na tym proces socjalizacji się nie kończy, wręcz przeciwnie trwa dalej i nabiera szybszego tempa. Każde dziecko przygotowuje się do przyjęcia określonych ról społecznych, zostaje poddane edukacji, która odbywa się już nie w domu, ale w szkołach i na uczelniach – wtedy też zaczyna się socjalizacja wtórna. Jeśli zaś mówimy o socjalizacji ekonomicznej, owe przygotowanie oraz przekazywanie wiedzy,

umiejętności i dyspozycji, ma dotyczyć ekonomii, a ponadto nie tylko życia w społeczeństwie, ale i uczestniczenia w gospodarce, przynajmniej jako konsument”.

Dlaczego warto kształtować postawę przedsiębiorczą?

Rola dziecka w życiu społecznym jako konsumenta jest oczywista. Z uwagi na to, że pełnienie tej funkcji jest przez dziecko nieuświadomione, należy z uwagą przyglądać się jakości kształcenia w zakresie aktywności ekonomicznej zwłaszcza najmłodszych. Dlatego też postulujemy, by organizując zajęcia rozwijające kompetencje ekonomiczne u dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych, starać się nie wspierać postaw konsumpcjonistycznych, lecz w miarę możliwości kształtować postawę świadomego korzystania z wolnorynkowych możliwości. Dlatego za jeden z najważniejszych elementów rozwoju kompetencji ekonomicznych uważamy postawę przedsiębiorczą.

Być przedsiębiorczym to:

- być kreatywnym,
- mieć potrzebę osiągnięć,
- nie bać się ryzyka,
- potrafić oszacować zagrożenia,
- być innowacyjnym,
- potrafić współpracować w grupie,
- być dobrym liderem.

A zatem być przedsiębiorczym to radzić sobie w codziennych sytuacjach zawodowych i osobistych, podejmować wyzwania, być odważnym i pewnym siebie, a także nawiązywać dobre relacje z innymi ludźmi. Tak o potrzebie kształtowania postawy przedsiębiorczej pisze Piotr Wachowiak z SGH w Warszawie:

„We współczesnym świecie, zdominowanym przez burzliwe, trudne do przewidzenia zmiany, każdy człowiek chcąc realizować swoje cele powinien posiadać umiejętności przedsiębiorcze, które pozwalają na zaspokajanie jego własnych potrzeb w każdych warunkach, jakie stwarza otoczenie. Dzięki umiejętnościom przedsiębiorczym można także łatwiej zauważać i zaspokajać potrzeby innych ludzi, ponieważ osoba przedsiębiorcza nie jest skoncentrowana tylko na sobie. (...) Nauka przedsiębiorczości polega przede wszystkim na kształtowaniu pewnych zachowań i umiejętności, które pozwalają człowiekowi odnosić sukcesy w otoczeniu, w którym funkcjonuje. Należy wyraźnie podkreślić, że zachowania przedsiębiorcze muszą być zgodne z obowiązującymi przepisami prawnymi oraz normami etycznymi. Dlatego tak istotne jest ich kształtowanie u młodzieży już od szkoły podstawowej. Należy tak opracować programy nauczania, żeby na lekcjach ze wszystkich przedmiotów rozbudzano ducha przedsiębiorczości. Nie wystarczy o przedsiębiorczości mówić tylko na lekcjach

z podstaw przedsiębiorczości w szkole ponadgimnazjalnej. Jest to stanowczo za późno.

Nabywanie przez człowieka umiejętności przedsiębiorczych daje mu możliwość aktywnego uczestnictwa w otoczeniu, w którym się znajduje. Pozwala na doskonalsze zrozumienie mechanizmów działających w nim, co stwarza możliwość lepszego przystosowania się oraz oddziaływania na nie. Zmiany, które zachodzą w otoczeniu, należy wykorzystać jako szanse dla realizacji własnych celów”.

Rozwijanie kompetencji ekonomicznych (propozycje ćwiczeń)

Rozwijanie kompetencji ekonomicznych u dzieci przedszkolnych

Jak już wspominaliśmy, dzieci w wieku przedszkolnym żywo uczestniczą w aktywności ekonomicznej swojej rodziny, głównie jako konsumenci. Mają one nierzadko wpływ na podejmowane przez rodziców decyzje dotyczące zakupu dóbr lub usług. Ponieważ uczestniczą w życiu gospodarczym niejako nieświadomie, podstawą kształtowania ich kompetencji w tym zakresie powinna być rozmowa. Jest to oczywiście rola rodziców, by tłumaczyć dzieciom zjawiska społeczne, w tym ekonomiczne, jednak wspólne rozmowy prowadzone na ten temat w przedszkolu wydają się również konieczne. Dzięki nim możemy wprowadzić dzieci w cykl zajęć o przedsiębiorczości i ekonomii.

Oto przykładowe tematy rozmów, które można przeprowadzić z dziećmi w wieku przedszkolnym (4–6 lat):

Skąd się biorą pieniądze?

1. Co to jest bankomat i dlaczego wyciągamy z niego pieniądze?
2. Co można kupić za 1 zł? A za 5 zł?
3. Ile kosztują: chleb, bułka, zeszyt, zabawka, lizak itp.?
4. Co to znaczy pożyczyć pieniądze?
5. Co to znaczy wydawać pieniądze?
6. Co to znaczy tracić pieniądze?
7. Co to są oszczędności?
8. W jakim celu oszczędza się pieniądze?
9. Czego nie można kupić za pieniądze?
10. Czym jeszcze można płacić oprócz pieniędzy?
11. Co by było, gdyby na świecie nie było pieniędzy?
12. Co to jest bank i jak działa?
13. Co to jest praca?

Niech rozmowa będzie punktem wyjścia do zajęć, podczas których dzięki połączeniu nauki z zabawą dzieci w sposób aktywny będą uczyć się pożądanych zachowań związanych z ekonomią.

Przykłady ćwiczeń

Ćwiczenie 1

Wiek: 5–6 lat

Temat: Co jest potrzebne, aby upiec pierniczki?

Cele

- Tworzenie listy zakupów.
- Kształtowanie umiejętności planowania zakupów.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Praca zespołowa.

Starsze przedszkolaki niejednokrotnie towarzyszą rodzicom w zakupach i mają już całkiem dobre rozeznanie w dostępnych w sklepie produktach. Jednocześnie często uczestniczą w różnych zajęciach domowych, w tym w pieczeniu lub gotowaniu. Można wykorzystać sytuację, np. przygotowywania świątecznych wypieków, aby nauczyć dzieci planowania zakupów.

1. Nauczyciel przynosi na zajęcia przepis na pierniczki oraz zdjęcia lub rysunki produktów potrzebnych do ich pieczenia. Prosi dzieci, aby usiadły na dywanie przodem do niego i pokazuje im przygotowane rysunki.
2. Następnie informuje dzieci, że zbliżają się święta, dlatego mama Kacpra postanowiła upiec pierniczki. Poprosiła swojego synka, żeby pomógł jej zrobić listę zakupów. Nauczyciel odczytuje spis składników potrzebnych do upieczenia pierniczek według przygotowanego przepisu, np. mąka, płynny miód, cukier puder, masło, jajko, proszek do pieczenia, przyprawa do piernika, kakao.
3. Opowiada dalej: „Chłopiec zagląda do lodówki i do szafki. Znajduje 6 jaj, kakao i cukier puder”. Nauczyciel pyta dzieci, jakie produkty, których rysunki leżą na dywanie, trzeba kupić, żeby zrobić pierniczki?

Jako kontynuację ćwiczenia można poprosić dzieci o przygotowanie w myślach krótkiej listy zakupów na smaczne śniadanie.

Ćwiczenie 2

Wiek: 4–5 lat

Temat: W jakim sklepie kupię...?/Co kupię w sklepie...?

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Kształtowanie umiejętności planowania zakupów.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Praca zespołowa.

Na wczesnym etapie kształtowania kompetencji ekonomicznych możemy ćwiczyć z dziećmi orientację w rodzajach sklepów.

1. Dzieci tworzą koło: mogą siedzieć na dywanie po turecku lub na krzeselkach ustawionych w okrąg. Nauczyciel stoi w środku i rzuca do wybranego dziecka piłeczkę, pytając za każdym razem: „W jakim sklepie kupię...?” (np. syrop na kaszel, zeszyt, książkę, szampon, chleb, jogurt itp.) lub „Co kupię w sklepie...?” (spożywczy, papierniczy, aptece, drogerii, piekarni, księgarni itp.).
2. W wypadku drugiego z wymienionych pytań (z wieloma możliwymi odpowiedziami) dziecko, do którego została rzucona piłka, może wymienić jeden, dwa lub trzy, zależnie od wieku dzieci, produkty możliwe do kupienia w tym sklepie. Gdy je wymieni, odrzuca piłkę do nauczyciela.
3. Po początkowych rundach w środku okręgu może stanąć dziecko i zadawać pytania swoim kolegom i koleżankom.
4. Nikt nie wygrywa. Zabawę można kontynuować tak długo, jak długo dzieci mają na to ochotę.

Ćwiczenie 3

Wiek: 5–6 lat

Temat: Zabawa w sklep

Cele

- Kształtowanie odpowiednich postaw konsumenckich.

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Kształtowanie umiejętności planowania zakupów.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Metoda symulacji.
- Praca zespołowa.

Zabawa w sklep jest dla dzieci bardzo atrakcyjna. Jest to jedna z tych zabaw, które dzieci chętnie inicjują same, np. w domu albo na podwórku. Warto to wykorzystać, aby zwiększyć świadomość dzieci dotyczącą procesu kupowania dóbr i liczenia pieniędzy.

1. Nauczyciel informuje dzieci o przebiegu i celach zabawy. Następnie prosi je o zaaranżowanie sklepowej przestrzeni. Produktami do kupienia mogą być zabawki, które wymagają specjalnej ekspozycji. Dobrze jest, aby każde z dzieci miało przydzielone zadanie podczas przygotowywania zabawy, dlatego warto przygotować sobie wcześniej zestaw czynności, o których wykonanie poprosimy dzieci.
2. Ponieważ pieniądze są nieodłącznym elementem zakupów, należy przygotować wcześniej żetony lub zabawkowe monety i banknoty. Jeżeli posługujemy się monetami lub banknotami o zaznaczonych nominałach, należy zaznajomić dzieci z ich wartością. W tej trudniejszej wersji zabawy trzeba również zadbać o to, by produkty w sklepie były opatrzone informacją o cenie.
3. Następnie nauczyciel rozdziela role: sprzedawcy oraz kupujących. Dzieci mogą zaproponować również inne role w tej zabawie, np. ochroniarza, sprzątaczkę. W zależności od organizacji przestrzeni można bawić się w sklep samoobsługowy lub sklep z ladą sklepową. Być może będą potrzebne takie pomoce, jak: pudełko na kasę sklepową, koszyk na zakupy, torby na zakupy (tu warto promować ideę przychodzenia do sklepu z własną torbą), waga.
4. Podczas zabawy warto zwrócić uwagę dzieci, by używały odpowiednich zwrotów grzecznościowych, których używamy w sklepie.
5. Dobrym podsumowaniem zajęć będzie rozmowa o zakupionych produktach. Nauczyciel może zadawać przykładowe pytania:
 - Powiedz mi, co kupiłeś w sklepie?
 - Dlaczego akurat to wybrałeś?
 - Ile kosztowały twoje zakupy?
 - Co zamierzasz zrobić z zakupionym produktem?

Ćwiczenie 4

Wiek: 6 lat

Temat: Oszczędzanie

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Kształtowanie umiejętności oszczędzania.
- Kształtowanie umiejętności planowania zakupów.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Metoda rozmowy.
- Praca zespołowa.

Temat oszczędzania jest dla dzieci przedszkolnych trudny i dlatego zalecamy realizację niniejszego ćwiczenia u progu dojrzałości szkolnej.

1. Ćwiczenie należy zacząć od rozmowy kierowanej na temat dziecięcych oszczędności. Nauczyciel może zadawać następujące pytania:

- Czy jest wśród was ktoś, kto otrzymuje już kieszonkowe?
- Co robicie z pozyskanymi w ten sposób pieniędzmi?
- Czy ktoś z was korzysta ze skarbonki? Jeśli tak, to w jakim celu?

2. Następnie nauczyciel opowiada dzieciom o sytuacji: „Pewna dziewczynka o imieniu Marysia dostała od rodziców kieszonkowe w wysokości 10 zł. Marysia od razu sobie pomyślała, że za te pieniądze kupi nowe puzzle, bo bardzo lubi układanki. Kiedy była z mamą w sklepie, okazało się, że jej wymarzone puzzle kosztują 20 zł. Co to oznacza?”. Dzieci udzielają odpowiedzi. Na ogół powinny wiedzieć, że Marysia ma za mało pieniędzy. Mogą też od razu podawać możliwe rozwiązania tej sytuacji (np. poprosi mamę o więcej pieniędzy).

3. Nauczyciel pyta dzieci: „Co może zrobić Marysia w takiej sytuacji?”. Dzieci mogą udzielać różnych odpowiedzi, np. wyciągnąć z bankomatu, pożyczyć od taty, poprosić o więcej pieniędzy, pożyczyć w banku itp. Nauczyciel powinien tak nakierować rozmowę, żeby pojawiła się również taka odpowiedź: „Marysia powinna zaoszczędzić pieniądze”.

4. W kolejnym kroku nauczyciel pyta dzieci:

- Co to znaczy oszczędzać?
- Dlaczego ludzie oszczędzają?

- W jaki sposób ludzie oszczędzają?
- Czy wkładają pieniądze do szafy? Do skarbonki? A może oddają je komuś, kto ich pilnuje? (Na tym etapie nie wyjaśniamy jeszcze pojęcia banku).

Po krótkiej rozmowie porządkującej wiedzę dzieci na temat oszczędzania pytamy: „W jaki sposób Marysia może zaoszczędzić pieniądze? Kiedy będzie mogła kupić swoje wymarzone puzzle?”.

5. Jako podsumowanie rozmowy nauczyciel może porozmawiać z dziećmi na temat plusów (np. jeśli się jest cierpliwym, można kupić wymarzone zabawki) i minusów oszczędzania (np. czasami trzeba długo czekać).
6. Jeśli dzieci są gotowe na rozmowy na tematy finansowe, jako kontynuację niniejszego ćwiczenia można wprowadzić wiadomości o oszczędzaniu w bankach. W prosty sposób można nawet przedstawić dzieciom podstawowe zasady funkcjonowania lokat oszczędnościowych.

Ćwiczenie 5

Wiek: 6 lat

Temat: Nominały

Cele

- Zapoznanie dzieci z nominałami polskich monet i banknotów.
- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Praca zespołowa.

Młodsze dzieci, które nie znają jeszcze nominałów, zwykle wyobrażają sobie, że im więcej mają monet, tym większa jest kwota, jaką posiadają. Warto wyprowadzić ich z tego błędu.

1. Na zajęcia nauczyciel powinien przygotować zestaw zabawkowych pieniędzy, monet i banknotów reprezentujących polskie nominały (na rynku dostępne są zarówno banknoty, jak i bilon). Nie zalecamy korzystania z prawdziwych pieniędzy – dzieci doskonale czytają podobieństwo. Nauczyciel powinien też przygotować dla każdego dziecka kartkę z rysunkami lub zdjęciami wszystkich monet i banknotów dostępnych w obiegu, ułożonych w kolejności od najmniejszego nominału do największego.
2. Dzieci siadają przy stolikach ustawionych w podkowę lub okrąg. Nauczyciel rozdaje kartki z ilustracjami monet i banknotów. Pyta dzieci, które z tych nominałów znają. Następnie

pyta o różnice między groszami a złotówkami. Wprowadza nowe wiadomości lub porządkuje zdobytą już przez dzieci wcześniej wiedzę: 1 zł to 100 groszy.

3. Następnie dzieci, w parach lub w grupach, otrzymują zestawy monet i banknotów. Nauczyciel mówi: „Skoro już wiecie, że 1 zł to 100 groszy, proszę o złożenie w postaci stosów trzech złotówek z dostępnych wam monet groszowych”. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonanego zadania.
4. Nauczyciel zabiera teraz połowie grup wszystkie banknoty i monety o nominałach wyższych niż 50 groszy. Druga połowa grup zostaje tylko z monetami o nominałach 1, 2 i 5 zł.
5. Następnie nauczyciel prosi grupy o zbieranie 10 zł z dostępnych im monet. Po sprawdzeniu poprawności wykonanego zadania nauczyciel pyta dzieci, co zauważyły. Może zadać pytania: „Dlaczego jedne grupy mają więcej monet, a inne mniej, skoro wszystkie miały zbierać po 10 zł?”.
6. Po zakończeniu zadania można zorganizować zabawę w sklep z wykorzystaniem monet i banknotów z niniejszego ćwiczenia.

Książki dla młodszych dzieci rozwijające kompetencje ekonomiczne:

- Z. Stanecka, Basia i pieniądze, Egmont Polska sp. z o.o., Warszawa 2011.
- L. Schneider, Zuzia dostaje kieszonkowe, Media Rodzina, Poznań 2014.
- M. Szyszko-Essex, Festyn, Wydawnictwo Mambuka, Warszawa 2013.
- M. Szyszko-Essex, Mona planuje ciasteczkowy biznes, Wydawnictwo Mambuka, Warszawa 2013.

Rozwijanie kompetencji ekonomicznych u dzieci na I etapie edukacyjnym

Uczniowie klas I–III to już coraz bardziej świadomi konsumenci, którzy niemal na co dzień współuczestniczą w podejmowaniu decyzji ekonomicznych w rodzinie. Mają oni już większą świadomość, czym jest reklama, i potrafią oddzielić jej treści od rzeczywistości. Zwykle mają już za sobą doświadczenia oszczędzania i potrafią odwlekać decyzje zakupowe w oczekiwaniu na wystarczającą ilość środków pieniężnych. Uczniowie ci będą prawdopodobnie chętnie rozmawiali o pieniądzu i brali udział w zajęciach poświęconych ekonomii.

Oto przykładowe tematy rozmów, które można przeprowadzić z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym (7–10 lat):

1. Skąd się biorą pieniądze?
2. Ile trzeba pracować, żeby zarobić 100 zł, 1000 zł, 10 000 zł?
3. Dlaczego ludzie nie zarabiają tyle samo? Od czego to zależy?
4. Co można kupić za 1 zł? A za 5 zł, 100 zł, 500 zł, 1000 zł?

5. Ile kosztują: chleb, książka, gra komputerowa, piłka, telewizor, komputer, samochód itp.?
6. Skąd oprócz zarobków można mieć pieniądze?
7. W jaki sposób można oszczędzać?
8. Czego nie można kupić za pieniądze?
9. Czym jeszcze można płacić oprócz pieniędzy?
10. Co by było, gdyby na świecie nie było pieniędzy?
11. Co to jest bank i jak działa?
12. Co to jest karta bankomatowa i jak działa?

Przykłady ćwiczeń

Ćwiczenie 1

Klasa: I lub II

Temat: Od czego są banki?

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Kształtowanie umiejętności oszczędzania.
- Zapoznanie dzieci z zasadą funkcjonowania banków.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Metoda rozmowy i metoda objaśnień.
- Praca zespołowa.

Uczniowie w I klasie SP na ogół potrafią połączyć pracę banków z działalnością finansową. Niektórzy z nich zapewne choć raz towarzyszyli rodzicom podczas wizyty w banku. Być może będą też wiedzieć, że dzięki bankom możemy oszczędzać pieniądze lub je pożyczać.

1. Nauczyciel zaczyna zajęcia od krótkiej rozmowy porządkującej dotychczasową wiedzę uczniów na temat banków. W rozmowie tej powinny się pojawić dwie role banków: przechowywanie (gromadzenie) pieniędzy oraz udzielanie pożyczek (kredytów).
2. Nauczyciel wprowadza uczniów w sytuację: „Alek chciałby kupić nowy zestaw LEGO, który w sklepie kosztuje 100 zł. Do tej pory udało mu się uzbierać 50 zł. Co może zrobić?”. Uczniowie będą szukać różnych rozwiązań. Część z nich odpowie, że Alek mógłby pożyczyć pieniądze od kolegów, inni – że mógłby poprosić rodziców o dodatkowe 50 zł lub nawet zarobić (niektóre dzieci otrzymują wynagrodzenie za wywiązywanie się z domowych obowiązków). Nauczyciel jednak proponuje: „A czy Alek mógłby pożyczyć pieniądze w banku?” (oczywiście biorąc pod uwagę, że dzieci mogłyby korzystać z usług bankowych).

3. Następnie nauczyciel tłumaczy uczniom zasady udzielania pożyczek: jeśli pożyczasz pieniądze w banku, będziesz musiał oddać nieco więcej pieniędzy niż pożyczyles (odsetki) – w ten sposób banki zarabiają.
4. Nauczyciel dzieli klasę na 4-osobowe grupy. Każda grupa otrzymuje zestaw ofert trzech różnych banków, np.
 - Bank Centuś: do pożyczonej kwoty 5 zł dolicza 2 zł odsetek,
 - Bank Grosz: do każdych 10 zł pożyczki dolicza 3 zł odsetek,
 - Bank Złotówka: do każdych 2 zł pożyczki dolicza 1 zł odsetek.

Zadaniem uczniów jest obliczenie, w którym banku Alek pożyczyci pieniądze najkorzystniej.

5. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonanych zadań. Podsumowuje część lekcji.
6. Następnie nauczyciel opowiada uczniom o innej sytuacji: „Alek postanowił cierpliwie poczekać i zaoszczędzić pieniądze na zakup nowego zestawu klocków. Czy może wpłacić swoje pieniądze do banku? Co będzie z tego miał?”.
7. W dalszej kolejności nauczyciel informuje uczniów, że w banku można założyć lokatę. Polega ona na tym, że im dłużej oszczędzamy, tym więcej pieniędzy bank dodaje do naszego rachunku (konta).
8. Nauczyciel rozdaje grupom następujące informacje:
 - Bank Szczęściarz: za każde 5 zł na lokacie dokłada 3 zł odsetek,
 - Bank Złoto: za każde 10 zł na lokacie dokłada 4 zł odsetek,
 - Bank Tęcza: za każde 2 zł na lokacie dokłada 1 zł odsetek,

Zadaniem uczniów jest obliczenie, w którym banku Alkowi najbardziej opłaca się założyć lokatę.

9. Nauczyciel sprawdza poprawność wykonanych zadań. Podsumowuje lekcję.

Ćwiczenie 2

Klasa: II lub III

Temat: Przygotowania do wyprawy

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Kształtowanie umiejętności planowania zakupów.
- Zapoznanie z terminem „budżet”.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Praca zespołowa.

Celem niniejszego zadania będzie zrobienie takich zakupów, aby planowana wyprawa wysokogórska zmieściła się w dostępnym budżecie.

1. Nauczyciel dzieli klasę na 4-osobowe grupy i wyjaśnia sytuację: „Jesteście grupą alpinistów i wybieracie się na wysokogórską wyprawę. Od sponsorów i z własnych oszczędności uzbieraliście kwotę 7000 zł. To jest wasz budżet na 4 osoby” (nauczyciel musi wyjaśnić terminy: sponsor i budżet).
2. Następnie nauczyciel daje każdej grupie przygotowany wcześniej przez siebie katalog produktów potrzebnych do zorganizowania wspinaczki wysokogórskiej. Można go przygotować na podstawie informacji zamieszczanych w internecie przez doświadczonych alpinistów, np. na blogu [O górach](#), oraz ofert sklepów sportowych. Celem uczniów będzie przygotowanie takiego ekwipunku, żeby zmieścić się w zebranej kwocie, przy czym muszą oni zwracać uwagę również na jakość określonych elementów (np. nie można kupować najtańszych butów, jeśli chce się pokonać wysokie góry).
3. Na koniec uczniowie prezentują wyniki swojej pracy. Nauczyciel powinien omówić z nimi trudności, jakie napotkali, wybierając ekwipunek.

Ćwiczenie 3

Klasa: II lub III

Temat: Zagraniczne zakupy

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Kształtowanie umiejętności przeliczania wartości między walutami.
- Zapoznanie dzieci z nominałami monet i banknotów waluty euro.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Metoda rozmowy i objaśnień.
- Praca zespołowa.

Na tym etapie kształcenia warto wprowadzić uczniów w temat obcej waluty, np. prezentując europejską walutę euro.

1. Nauczyciel pyta uczniów, jakie znają obce waluty. Prosi o wymienienie ich nazw i krajów, w których obowiązują. Rozmowa prawdopodobnie skupi się na walucie euro, znanej uczniom być może z pobytów na wakacjach lub z mediów. Nauczyciel wyjaśnia specyfikę tej waluty.
2. Następnie nauczyciel pyta: „Czy 1 euro to tyle, co 1 złoty? A czy wiecie, ile to jest naprawdę?”. Nauczyciel podaje przelicznik walut i tłumaczy, skąd takie rozbieżności.
3. Każdy uczeń otrzymuje tabelę:

Artykuł spożywczy	Cena w euro
Chleb	2
Bułka	0,50
Mleko (1 l)	1
Jogurt (mały kubeczek)	0,50
Margaryna (małe opakowanie)	3
Dżem (słoiczek)	2
Ser żółty (5 plasterków)	0,50
Szynka (3 plasterki)	0,50
Sok (1 l)	3
Jabłka (2 sztuki)	1
Banany (2 sztuki)	1

Zadaniem każdego ucznia jest zaplanowanie śniadania dla dwóch osób tak, żeby nie wydać więcej niż 10 euro. Uwaga, jeśli nie jest podane inaczej, produkty trzeba kupować w całości, jak chleb czy margaryna.

Ćwiczenie 4

Klasa: III

Temat: Reklama

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej.
- Zapoznanie dzieci z istotą reklamy.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Metoda rozmowy.

- Metoda ekspresji artystycznej.
- Praca zespołowa.

Uczniowie klas I–III dobrze wiedzą, czym jest reklama i jaki jest jej cel. Chętnie wezmą udział w zajęciach polegających na stworzeniu plakatu reklamowego dla wybranego produktu.

1. Na zajęcia dzieci przynoszą materiały i przybory plastyczne: kartki techniczne A3 lub A2, kolorowy papier, klej, nożyczki, farby, mazaki, kredki ołówkowe lub świecowe itp. Nauczyciel przygotowuje karteczki do losowania z nazwami przykładowych produktów, np. płatki śniadaniowe, plastelina, makaron spaghetti, mydło, książka z wierszami Jana Brzechwy itp.
2. Na początku lekcji nauczyciel powinien poprowadzić rozmowę z uczniami na temat reklamy. Może poprosić uczniów, żeby swoimi słowami wyjaśnili osobie, która nie zna tej formy promowania swoich produktów, co to jest reklama. Następnie nauczyciel pyta:
 - Gdzie można znaleźć reklamy?
 - Czego dotyczą?
 - Jakie reklamy pamiętacie?
 - Czy reklama przedstawia prawdziwy stan rzeczy? Dlaczego tak? Dlaczego nie?
3. Nauczyciel dzieli klasę na grupy 3- lub 4-osobowe. Każda grupa ma za zadanie stworzyć plakat reklamowy dla wylosowanego produktu. Na koniec zajęć każda grupa prezentuje swój plakat.

Ćwiczenie 5

Klasa: III

Temat: Reklamacja, czyli moje prawa konsumenta

Cele

- Kształtowanie świadomości konsumenckiej (znajomości praw konsumenta).
- Kształtowanie odpowiednich postaw konsumenckich.

Metody i formy pracy

- Metoda zadań stawianych dziecku.
- Metoda symulacji.
- Praca zespołowa.

To ćwiczenie warto zrealizować metodą odgrywania ról. Dzięki temu uczniowie wejdą w role uczestników życia publicznego: osoby reklamującej towar i przyjmującej reklamację. Celem ćwiczenia jest uświadomienie dzieci, że jako konsumenci mają swoje prawa, a także nauczenie ich argumentowania oraz prawidłowych zachowań przy składaniu reklamacji.

1. Nauczyciel zaczyna zajęcia od rozmowy kierowanej. Pyta uczniów, co może zrobić osoba, która kupiła w sklepie dowolny produkt, który następnie okazał się wadliwy, zepsuty lub niedziałający. Nauczyciel powinien zapytać o doświadczenia własne dzieci. Być może niektóre z nich miały do czynienia z podobną sytuacją.
2. Następnie nauczyciel opowiada uczniom historię Janka, któremu rodzice kupili zdalnie sterowane auto. W domu okazało się, że pilot do sterowania nie działa, nie palą się nawet lampki kontrolne. Nauczyciel tłumaczy, że w tej sytuacji można reklamować zabawkę w sklepie, w którym się ją kupiło. Wyjaśnia również, że reklamację może złożyć tylko osoba dorosła, jednak można przećwiczyć tę czynność w formie odgrywania ról.
3. Nauczyciel wybiera spośród ochotników osobę, która zagra Janka, oraz drugą, która będzie sprzedawcą w sklepie. Informuje aktorów, jak powinna wyglądać reklamacja, mówi o konieczności zachowania formuł grzecznościowych oraz szczegółowego opisanie powodów reklamacji. Mówi również, że sprzedawca przyjmujący reklamację ma specjalny formularz do wypełnienia, jeśli uzna argumenty reklamującego za zasadne. Po wypełnieniu formularza może nastąpić wymiana wadliwego towaru na nowy, naprawa wadliwego towaru lub zwrot pieniędzy.
4. Dzieci odgrywają scenę reklamacji. Nauczyciel interweniuje tylko wtedy, kiedy zachodzi taka potrzeba. Następnie zachęca inne dzieci, by w parach wymyśliły podobne sytuacje i odegrały je przed resztą klasy.

Wskazówki metodyczne: metoda kruszenia zadań

Rozwiązywanie zadań tekstowych może być dla uczniów nużące. Aby uatrakcyjnić zajęcia, których główną osią są zadania arytmetyczne, można zaproponować uczniom pracę metodą kruszenia. Jest to bardzo twórcza metoda, odmienna od tradycyjnej, a jej stosowanie przynosi bardzo dobre efekty. Polega ona na „modyfikowaniu zadania, tzn. zwiększaniu lub zmniejszaniu liczby danych i ich wartości, zastępowaniu danych innymi, rezygnacji z niektórych danych, a także przekształcaniu zadania, jego odwracaniu, wprowadzaniu nowych związków i zależności”. (Czechowicz-Kaczmarek, b.r.) Czynności te poprzedza ułożenie w myślach zadania i znalezienie związku między danymi liczbowymi a niewiadomą zawartą w pytaniu.

Jadwiga Hanisz, która opracowała metodę kruszenia zadań, proponuje aż pięć jej wersji, przy czym dodaje, że nie jest to skończona lista możliwości, bowiem najczęściej w trakcie stosowania tej metody na lekcjach matematyki rodzą się jej nowe wersje.

Wersje metody „kruszenia” według J. Hanisz

Wersja I

Na podstawie zadania bazowego dzieci układają jak największą liczbę pytań szczegółowych, a następnie działania do tych pytań.

Wersja II

Na podstawie zadania bazowego uczniowie układają jak największą liczbę działań, a potem pytania do tych działań. Wersja ta jest odwrotnością wersji I.

Wersja III

Na podstawie zadania bazowego dzieci wymyślają nowe zadania tekstowe szczegółowe i przedstawiają je w formie zakodowanej (oś liczbowa, drzewko, graf itp.), a później słownie je określają.

Wersja IV

Na podstawie zadania bazowego uczniowie wymyślają odpowiedzi na pytanie:

Co by było, gdyby...?

Wersja V

Na podstawie zadania bazowego dzieci układają jak największą liczbę pytań szczegółowych, jednocześnie dokładając swoje dane liczbowe. (na podst. Czechowicz-Kaczmarek, b.r.)

Przykład użycia metody kruszenia zadań

W wersji nr I proces kruszenia należy rozpocząć od prezentacji zadania bazowego, które jest najczęściej zadaniem złożonym, otwartym i niezawierającym pytania. Treść zadania powinna być związana z przeżyciami i zainteresowaniami dzieci.

Oto etapy postępowania w pracy metodą kruszenia zadań.

1. Prezentujemy uczniom treść zadania bazowego w ten sposób, aby przez cały czas mogli się do niego odwołać. Zadanie musi być cały czas widoczne.

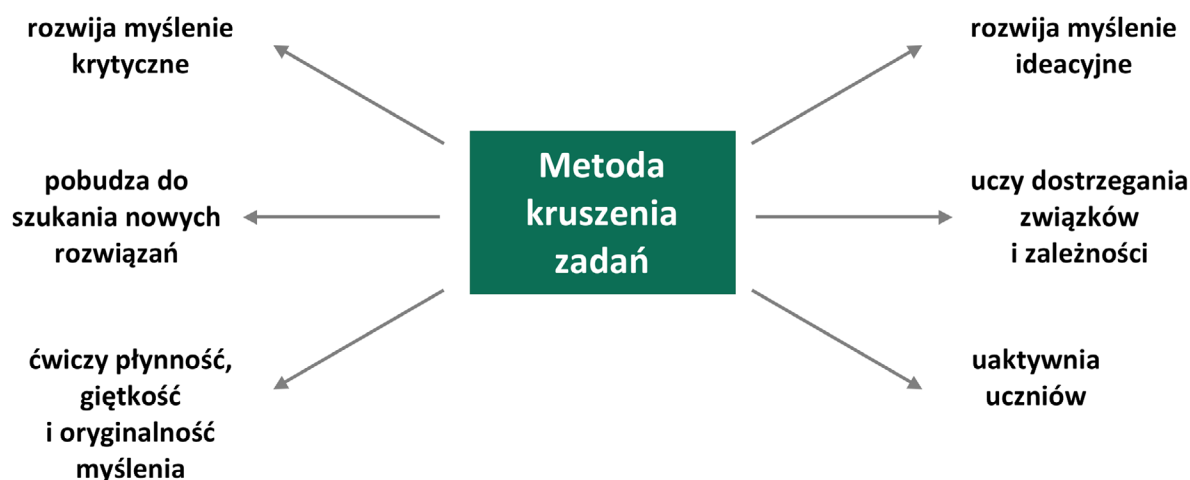
Przykład:

Tata poszedł na zakupy, mając 50 zł w portfelu. Kupił na targu 2 kg jabłek po 2 zł za kilogram, 1 kg śliwek po 8 zł za kilogram i 3 kg ziemniaków po 1 zł za kilogram.

2. Zadanie zostaje odczytane na głos. Nauczyciel powinien się upewnić, czy jego treść została zrozumiana przez uczniów.

3. Układanie przez dzieci pytań szczegółowych.
Nauczyciel prosi uczniów: „Pomyślcie i powiedzcie, co można obliczyć na podstawie treści i danych liczbowych zadania bazowego. Ułóżcie pytania”.
Możemy zmotywować uczniów do pracy, stosując metodę burzy mózgów. Nauczyciel mówi: „Przyjmujemy każdy pomysł, nie ma pomysłów złych”.
Można również tak zorganizować pracę uczniów, aby w parach, grupach bądź indywidualnie stawiali pytania i podejmowali próbę wykonania obliczeń i przygotowania odpowiedzi.
4. Zapisanie wszystkich pytań na tablicy bez oceny ich poprawności. W tym wypadku mogą się pojawić następujące pytania:
- Ile w sumie zapłacił tata?
 - Ile kosztowały jabłka?
 - Ile kosztowały śliwki?
 - Ile kosztowały ziemniaki?
 - Ile tata zapłacił łącznie za owoce?
 - Ile pieniędzy zostało w portfelu taty po zakupach?
 - Ile kilogramów ważyły zakupy taty?
 - Ile kilogramów ważyły same owoce?
5. Sprawdzenie sensowności i poprawności ułożonych pytań przez ich analizę, układanie do nich działań i obliczanie wyników.
Nauczyciel prosi uczniów: „Przeczytajcie uważnie każde pytanie. Pomyślcie, jak obliczyć niewiadomą w nich zawartą. Zapiszcie działanie do każdego pytania”.
- Zapisywanie przez uczniów działań matematycznych obok wcześniej ułożonych pytań:
- $2 \times 2 \text{ zł} + 1 \times 8 \text{ zł} + 3 \times 1 \text{ zł} = 15 \text{ zł}$
 - $2 \times 2 \text{ zł} = 4 \text{ zł}$
 - $1 \times 8 \text{ zł} = 8 \text{ zł}$
 - $3 \times 1 \text{ zł} = 3 \text{ zł}$
 - $2 \times 2 \text{ zł} + 1 \times 8 \text{ zł} = 12 \text{ zł}$
 - $50 \text{ zł} - (2 \times 2 \text{ zł} + 1 \times 8 \text{ zł} + 3 \times 1 \text{ zł}) = 50 \text{ zł} - 15 \text{ zł} = 35 \text{ zł}$
 - $2 \text{ kg} + 1 \text{ kg} + 3 \text{ kg} = 6 \text{ kg}$
 - $2 \text{ kg} + 1 \text{ kg} = 3 \text{ kg}$
6. Układanie zadań.
Nauczyciel zwraca się do uczniów: „Wybierzcie dowolne pytanie z tablicy i ułóżcie do niego treść podobnego zadania. Rozwiążcie je samodzielnie i zapiszcie w zeszytach odpowiedź”.

Rys. 1. Zalety metody kruszenia zadań

Książki dla dzieci na etapie wczesnoszkolnym rozwijające kompetencje ekonomiczne:

- A. Garbolińska, Rozmowy z użyciem głowy, czyli ekonomia dla dzieci, Novae Res, Gdynia 2012.
- G. Kasdepke, Zaskórniaki i inne dziwadła z krainy portfela, Zysk i S-ka, Poznań 2016.
- G. Kasdepke, Pestka, drops, cukierek, Zysk i S-ka, Poznań 2012.
- B. Janiszewski, Ekonomia. To, o czym dorośli Ci nie mówią, Wydawnictwo Publicat, Poznań 2016.

Dowiedz się więcej

1. Strona [Stowarzyszenia Krzewienia Edukacji Finansowej](#).
2. Program edukacji finansowej dla klas I–III „[Myślę, decyduję, działam](#)”.
3. [Portal edukacji ekonomicznej](#) Narodowego Banku Polskiego.
4. [Serwis o edukacji finansowej](#) dla dzieci i młodzieży.

Bibliografia

Czechowicz-Kaczmarek J., (b.r.), [*Nowoczesne metody rozwiązywania zadań tekstowych*](#), [online, dostęp dn. 15.10.2017].

[*Entrepreneurship Education at School in Europe. National Strategies, Curricula and Learning Outcomes*](#), (2012) [online, dostęp dn. 15.10.2017, pdf. 1,9 MB].

Kołodziej S., (b.r.), [*Edukacja ekonomiczna dzieci i młodzieży w Polsce*](#) [online, dostęp dn. 15.10.2017, pdf. 262 kB].

[*Komunikat Komisji dla Rady, Parlamentu Europejskiego, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Realizacja wspólnotowego programu lizbońskiego: Rozbudzanie ducha przedsiębiorczości poprzez edukację i kształcenie*](#) (COM/2006/0033) [online, dostęp dn. 15.10.2017].

[*Moje dochody wydatki oszczędności. Edukacja ekonomiczna w scenariuszach lekcji*](#), (2010), Woynarowska T., Gorazińska E. (red.), Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji [online, dostęp dn. 15.10.2017, pdf. 6,9 MB].

[*Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej \(Dz.U. 2017 poz. 356\)*](#) [online, dostęp dn. 15.10.2017, pdf. 3,74 MB].

Słaboń A., (2010), Socjalizacja, *Słownik pojęć socjologicznych*, Pacholski M., Słaboń A. (red.), Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego.

Sobieraj W., (2013), [*Socjalizacja ekonomiczna dzieci jako czynnik rozwoju kapitału ludzkiego*](#), „Nauki Społeczne” nr 2(8), s. 183 [także online, dostęp dn. 15.10.2017, pdf. 515 kB].

Szeliga P., (2007), *Chwasty na polu przedsiębiorczości, czyli czego w szkole nie uprawiać*, [w:] [*Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*](#), Wachowiak P., Dąbrowski M., Majewski B. (red.), Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych [także online, dostęp dn. 15.10.2017, pdf. 5,8 MB].

Sztompka P., (2012), *Socjologia: analiza społeczeństwa*, Kraków: Znak.

Wachowiak P., (2007), *Kształtowanie umiejętności przedsiębiorczych*, [w:] [*Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*](#), Wachowiak P., Dąbrowski M., Majewski

B. (red.), Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych [także online, dostęp dn. 15.10 2017, pdf. 5,8 MB].

[Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dn. 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie](#) (Dz.U. L 394 z 30.12.2006) [online, dostęp dn. 16.09.2017, pdf. 111 kB].

Spis ilustracji

Rys. 1. Zalety metody kruszenia zadań

21

